

Avoimen tieteen ja tutkimuksen julistuksen päivityksen kuulemiskierros

Kutsu 16.9.2024

Suomen tiedekustantajien liiton lausunto

Lähetetty 25.10.2024 klo 15.44

Julistusluonnokseen on lisätty kansainvälisiä avoimen tieteen suosituksia mukaillen kappale avoimen tieteen arvoista. Onko olennaiset arvot mainittu?

Ei

Jos ei, mitä muita arvoja julistukseen pitäisi sisältyä?

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että kotimaisten kielten vaaliminen tieteen kielinä tulisi mainita monikielisyden rinnalla.

Muita ajatuksia avoimen tieteen ja tutkimuksen arvoista?

Suomen tiedekustantajien liitto pitää esitettyjä arvoja kannatettavina ja tärkeinä ja toivoo, että niitä aletaan soveltaa myös suomalaisen avoimen tieteen ja tutkimuksen edistämisessä. Mainittujen arvojen omaksuminen muuttaisi myönteisesti ja merkittävästi vallitsevaa tilannetta. Tähänastinen toiminta on ollut paikoin ulos sulkevaa, sanelevaa, läpinäkymätöntä ja epäreilua tavoilla, jotka suosivat tutkimusorganisaatioiden ja jakelijoiden hallinnollisia ja taloudellisia tarpeita ohi julkaisujen oikeudenhaltijoiden perusoikeuksien ja yksityisten rahoittajien etujen.

Suomen tiedekustantajien liitto toivoo myös, että monikielisyden lisäksi kansallisessa asiakirjassa korostettaisiin kotimaisten kielten merkitystä. Avoimen tieteen tulisi ääneen sanotusti ja aina tilaisuuden tullen tukea niiden erityisasemaa, elinvoimaisuutta ja kehitystä. Kielteinen vastauksemme tämän kohdan kyllä/ei-kysymykseenne haluaa kiinnittää huomionne kotimaisiin kieliin erikseen mainittavana arvona.

Eduksi voisi olla myös tiedeyhteisön jäsenten oma-aloitteisuuden ja omaehtoisen toiminnan ääneen sanottu kunnioittaminen niin, että suomalaisen toimintaympäristön erityisyys otetaan huomioon ja avoimessa tieteessä omaksuttua yksisapluunaisuutta saadaan laajennettua.

Julistuksen visio ja missio on yhdistetty yhdeksi visioksi. Onko ratkaisu hyvä? Miten muuten muokkaisit visiota?

Strategiset päämäärät on muutettu sitoumuksiksi, jotta allekirjoittaneiden aktiivinen osallistuminen avoimen tieteen ja tutkimuksen edistämiseen korostuu. Onko ratkaisu hyvä?

Ei

Mitä mieltä olet sitoumusten muotoiluista?

Ei - ja kyllä: Suomen tiedekustantajien toivoo, että sitoutuminen vie suomalaisen asetelman kohti sallivuutta, vapaaehtoisuutta, aitoa dialogia ja laajempaa valinnanvaraa. Tällainen ratkaisu olisi hyvä, kaikkine mahdollisuuksineen. Mikäli sitoutuminen tarkoittaa julkaisutoiminnassa ja

tekijänoikeuskysymyksissä moni tavoin epäkohdaksi koettua valinnanvarattomuutta ja entistä tiukempaa vaihtoehtottomuutta, ratkaisu ei ole hyvä:

Suomen tiedekustantajien liitto pitää avoimen julkaisutoiminnan taloudellisen kestävyuden toteuttamista kiireellisenä ja kriittisenä päämääränä. Nykyinen vastikkeeton lähestymistapa uhkaa vakavasti kotimaista tiedekustannus- ja -julkaisutoimintaa eikä ole kestävää, saati vastuullista. Tämä tarkoittaa uhkaa tieteen yhteiskunnalliselle vaikuttavuudelle, omakielisten oppimateriaalien tulevaisuudelle sekä ajattelun ja kotimaisten kielten täysipainoiselle kehitykselle. Suomalainen tulkinta avoimuuden ilmaisuudesta ja yksipuoliset vaatimukset tämän toteuttamisesta ovat kansainvälisesti poikkeuksellisia kielteisellä tavalla.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että tutkimusta on voitu ja voidaan julkaista välittömästi avoimesti myös muuten kuin luopumalla oikeudenhaltijoiden perustuslaissa turvatuista oikeuksista. Avoimuus ei voi olla synonyyminen ilmaisuudelle, vaan tehdystä työstä ja tarjotuista palveluista tulee maksaa asianmukainen korvaus. Huomattakoon myös, että hyvin harvat kotimaiset tiedekustantajat ja -julkaisijat tavoittelevat taloudellista voittoa. Sen sijaan niiden toiminnan tyypilliset motiivit kumpuavat tieteen, koulutuksen ja kielen kehittämisestä, akateemisesta yhteisöllisyydestä sekä yhteiskunnallisen päätöksenteon ja keskustelun palvelemisesta.

Suomen tiedekustantajien liitto muistuttaa, että tutkimusjulkaisujen vertaisarvioinnin monimuotoisuuden edistäminen sisältää mahdollisuuksien lisäksi riskejä. Niistä merkittävimpiä ovat avoimen arvioinnin moniin muotoihin ja toteuttamiseen liittyvän työn määrän lisääntyminen, työn kuormittavuus ja näistä johtuva työn jäljen ja työhyvinvoinnin heikentyminen. Mikäli vertaisarviointi halutaan avata netissä täysin julkiseksi väärinkäytösten mahdollisuus laajenee ja pahimmillaan uhkaa tiedon luotettavuutta. Työhön liittyvät riskit korostuvat ja ovat jo realisoitumassa suomalaisessa tiedeyhteisössä, jossa oikeudenhaltijoiden – tekijöiden ja kustantajien – työmäärää halutaan alati lisätä tarjoamatta vastikkeeksi lisää aikaa, rahaa tai urakehitystä tukevaa tunnustusta.

Liitto huomauttaa myös, että samat ratkaisut toimivat eri tavoin erilaisille käsikirjoituksille. Esimerkiksi kirjakäsikirjoituksen vertaisarvioinnin avaaminen nettiin on työmäärältään ja odotettavissa olevilta tuloksiltaan eri prosessi kuin artikkeleiden ja niistä laadittujen lausuntojen kommentointi.

Avoimen vertaisarvioinnin monimutkaisuutta arvioidaan asiantuntevasti mm. seuraavissa julkaisuissa, jotka suosittelevat tapauskohtaista harkintaa:

Laakso M, R Jytilä, S Nykyri & R Koikkalainen (2018) Avoin vertaisarviointi: hyötyjen ja haasteiden tasapainottelua. *Informaatiotutkimus* 37: 3, 64–66. <https://doi.org/10.23978/inf.76080>

Jytilä R & M Laakso (2019) Selvitys avoimesta vertaisarvioinnista kotimaisen julkaisemisen kentällä. *Tieteellisten seuran valtuuskunnan verkkojulkaisu* 4. <https://doi.org/10.23847/978-952-599516-9>

Mikäli vertaisarvioinnin monimuotoisuuden edistämällä tarkoitetaan avoimen vertaisarvioinnin muotoja, Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että tämä tulisi kirjoittaa selvästi auki. Näin päästäisiin lähemmäs arvoksi kirjattua läpinäkyvyyttä, jonka tulee olla tutkimuksen, tutkijoiden ja opettajien arvioinnin ja pisteytyksen ytimessä.

Osuuteen tulisi Suomen tiedekustantajien liiton mielestä lisätä sitoutuminen avointen julkaisujen korkeaan laatuun. Tässä laadunvarmistuksessa tieteen kustantajat ovat kriittisessä asemassa vastatessaan

käsitteiden riippumattomasta vertaisarvioimisesta, kielenhuollosta ja ulkoasusta. Esimerkiksi avoin kirjanjulkaiseminen on kärsinyt kielteisistä mielikuvista juuri julkaisujen vaihtelevan laadun vuoksi.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että julkaisemisessa tulisi sitoutua myös oikeudenhaltijoiden oikeuksien ja päätösvallan kunnioittamiseen. Tämä ei uhkaa välitöntä avoimuutta suomalaisella tiedekustantamisen ja -julkaisemisen kentällä eikä tekijöiden oikeuksia, koska Suomessa tekijät ja kustantajat tyypillisesti sopivat oikeuksien jakamisesta toisiaan kunnioittaen ja Suomen lainsäädäntöä noudattaen. Tämä eroaa ratkaisevasti esimerkiksi isojen kansainvälisten lehtikustantamoiden käytännöstä vaatia täyttä taloudellisten oikeuksien siirtoa.

Arvojen, vision ja sitoumusten lisäksi julistukseen sisältyy taustatietoa vastuullisesta avoimuudesta, julistuksen tarkoituksesta, koordinaation saavutuksista sekä kansainvälisestä kehityksestä. Onko julistuksen taustaa avattu riittävästi? Jos ei, mitä muuta taustatietoa kaipaisit?

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että myös aineelliset (taloudelliset) oikeudet tulee mainita aineettomien oikeuksien rinnalla, mikäli taloudellisen kestävyuden sitoumukselle ja vastuullisuuden arvolle halutaan antaa katetta. Nykyinen ”maan tapa” puuttua julkaisujen oikeudenhaltijoiden (tekijöiden ja kustantajien) perustuslaillisiin oikeuksiin ja tulkita avoimuus ilmaisuuden synonyymiksi eivät täytä vastuullisuuden ja kestävyuden määritelmiä.

Liitto huomauttaa myös, että tekijöiden lisäksi aineettomia ja aineellisia oikeuksia on kustantajilla. Epämääräisen ”muiden toimijoiden” mainitsemisen sijasta tulisi puhua kustantajista tai oikeudenhaltijoista, joita ovat tekijät ja kustantajat. Heillä on teoksiinsa sekä aineeton (moraalinen) että aineellinen (taloudellinen) oikeus, ja oikeus päättää itse niiden käytöstä. Tekijänoikeus, sopimusvapaus, tieteen vapaus ja elinkeinovapaus lukeutuvat Suomessa perustuslakiin kirjattuihin perusoikeuksiin eikä niitä sovi ohittaa.

Suhteessa aiempaan yleisluontoiseen ympäripyöreyyteen tämä osio on varsin yksityiskohtainen. Yksityiskohtien esittämisen järjestys tuntuu paikoitellen viimeistelemättömältä. Annettuja tietoja on vaikea suhteuttaa ja arvioida ilman mahdollisuutta vuosikohtaiseen vertailuun, ja muotoilu kärsii epämääräisyydestä. Esimerkiksi: Onko mainittu 1100 asiantuntijaa osallistuneiden eri yksilöiden määrä (kuten teksti nyt antaa ymmärtää) vai tilaisuuksien yleisön yhteen laskettu määrä (joka on yleensä eri asia)?

Dokumentille olisi eduksi, että tekstin määrätietoisuuden aste pysyisi kauttaaltaan samana. Nyt sitoumukset niputtavat ”meidät” suoraviivaisiin, yleisluontoisiin iskulauseisiin, kun taas osuudessa linjausten jalkauttamisesta ”tavoitteena on suunnitella”. Sitoutumisen näkökulmasta olisi uskottavampaa kertoa, että työryhmä suunnittelee, mikäli työ luvataan valmiiksi vuonna 2025.

Taustassa ja aikaansaannoksissa olisi syytä mainita myös suomalaisen avoimen tieteen julkaisutoimintaa koskevien vaatimusten ja käytäntöjen erityisyys. Verrokkimaissa ajatus avoimuudesta ilmaisuuden synonyyminä on vieras. Suomen tiedekustantajien liitto pitääkin harhaanjohtavana luonnoksen näkemystä, jonka mukaan julistus vain vastaa kansainvälisiin ”linjauksiin, jotka sitovat Suomea”. Tämä pätee vain osittain; Euroopassa on nähty myös kritiikkiä ja irrottautumisia avoimuuden linjauksista, koska niiden seurauksia on pidetty vaikutuksiltaan epätasaisina ja kohtuuttomina tai etenemisvauhtia liian kovana. Huonoiksi osoittautuvia ratkaisuja on mahdollista tarkastella kriittisemmin kuin mitä Suomessa tavataan tehdä, ja epäreiluja sopimuksia ja käytäntöjä voidaan muuttaa.

Ks. esim. Sami Syrjämäki (2019), Riksbankens Jubileumsfondin jarruttavista päätöksistä Ruotsissa:

<https://vastuullinentiede.fi/fi/julkaiseminen/plan-s-herttaassa-vai-patakakkonen>

Muuta kommentoitavaa julistuksen päivittämisestä?

Suomen tiedekustantajien liitto kiittää mahdollisuudesta kommentoida julistuksen luonnosta.

Liitto haluaa korostaa, että avoimen tieteen ristiriidat ja käytännön epäkohdat ovat todellisia eivätkä ratkea sovittamalla väkisin yhtä kenkää joka jalkaan. Avoimen julkaisemisen kestävä ja vastuullisen rahoitusmallin luominen odottaa vuodesta toiseen, kun taas yksilinjainen julistus- ja linjausmylly jauhaa täydellä teholla ja kuormittaa kenttää. Realistiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa ovat rajalliset. Asetelma on avoimen tieteen ja avoimen kotimaisen julkaisutoiminnan monien hyvien puolien kehittämiseksi epäedullinen.

Luonnokselle olisi eduksi, että siitä karsittaisiin ”kyvykkyyksien tavoitetilat” ja muu epäselvä, sisällöllisesti köyhä konsulttikielisyys.

Suomen tiedekustantajien liitto ry edustaa 156 kotimaista tieteen kustantajaa ja julkaisijaa. Yhdistys on yksi suurimmista välittömästi avoimen kustannus- ja julkaisutoiminnan rahoittajista Suomessa. Varat saadaan kollektiivisista tekijänoikeuskorvauksista.

<https://tiedekustantajat.fi/suomen-tiedekustantajien-liitto/jasenet/>

<https://kopiosto.fi/kopiosto/tekijoille-ja-kustantajille/korvaukset-tekstin-ja-kuvan-tekijoille/>